
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТНОГО ЛИСТУВАННЯ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ

У статті розглядаються особливості приватного листування Вінстона Черчилля з дружиною Клементиною Черчилль. Визначаються типи листів та їх специфіка, основними характеристиками яких є політематичність, діалогічність, ініціативність, екстравертність.

Ключові слова: лист, приватне листування, типи листів, діалогічність.

Єрьоменко С.В. Лингвистические особенности частной переписки Уинстона Черчилля. В статье рассматриваются особенности частной переписки Уинстона Черчилля с его женой Клементиной Черчилль. Определяются типы писем и их специфика, основными характеристиками которых есть политематичность, диалогичность, инициативность, экстравертность.

Ключевые слова: письмо, частная переписка, типы писем, диалогичность.

Yeriomenko S.V. Linguistic peculiarities of Winston Churchill's private correspondence. The article deals with Winston Churchill's private correspondence with his wife Clementine Churchill. The types of letters, their characteristics have been singled out. They are polythematic, initiative, extroversive, dialogical.

Key-words: letter, private correspondence, types of letters, dialogical.

Лист є настільки багатofункціональним явищем, що навіть сама чисельність мовознавчих та літературознавчих досліджень є цьому яскравим підтвердженням. У мовознавчих студіях до цих пір немає одностайної думки щодо функціональної приналежності листа. Так, наприклад, у низці досліджень ([1; 5; 10; 19 та ін.]), відомих і знаних будь-яким філологом, окремо не виділяється епістолярний функціональний стиль мови. В той же час, інші ведуть мову про лист як міжстильове явище [2; 14; 17 та ін.]. Є й група, що виділяє окремий епістолярний стиль, який функціонує у мові нарівні з іншими функціональними стилями мови [4; 12; 13 та ін.]. До них приєднуємося і ми. Одиницею епістолярного стилю є лист, який використовується в інших функціональних стилях мови, підтверджуючи таким чином глобальність інтертекстуальності [18].

У літературознавчих студіях лист розглядається як жанровий різновид документальної літератури [8], «один із жанрів мемуарно-публіцистичної літератури, свого роду комунікативний документ, що пишеться по свіжих слідах, адресованій одній особі (значно рідше) широкому колу читачів, призначений для повідомлення чого-небудь, з певними характерними ознаками, а саме: орієнтацією на адресата, власним ставленням автора до реальних подій, збереженням його особистісного стилю, почуттів, настроїв у момент написання епістоли» [9, 12]. На сучасному етапі в літературі з'явилася низка праць, присвячених дослідженню особливостей приватного епістолярію

письменників та політичних діячів [7; 8; 9 та ін.]. Адже саме приватне листування (як і інші жанрові різновиди документальної літератури) цікаве мірою присутності в ньому особистості автора, воно уможливорює отримання об'єктивних уявлень про світоглядні цінності людини, її уподобання та творчу індивідуальність [8].

Велику розмаїтість думок можна побачити при визначенні типів листування. Не заперечується загальний розподіл листів на офіційні і приватні [11], але пропонуються також і детальніші класифікації. Так, наприклад, виділяються інтимно-дружні, колегіально-дружні та приватно-ділові [13]; також розрізняють традиційно-ритуальне листування, емоційно-інтимне листування, інтелектуально-емоційне листування [6, 8]. Окремо дослідники ведуть мову про письменницький епістолярій [8; 9 та ін.] та його одиницю епістолу (тобто лист) [8]. Наведені детальні класифікації, як бачимо, майже всі мають дефісні позначення, що не сприяє уточненню поняття, яке належить витлумачити.

Враховуючи фактор стосунків між адресантом і адресатом, виділяються такі типи: листи відповідні (написані у відповідь на зустрічний лист адресата) та ініціативні (написані без якогось стимулу з боку адресата). Останні можуть залишитися без відправки, а можуть навіть бути не призначеними для відправки, тобто це так звана «уявна» комунікація з адресатом [2]. Ми вважаємо, що розподіл листів на ініціативні та відповідні кореспондує з розподілом реплік усного комунікативного акту, де виокремлюються репліки-стимули (мовлення адресанта) і репліки-реакції (мовлення адресата), що підкреслює онтологічну єдність усного (бесіда) і письмового (листування) спілкування.

Наступним критерієм розмежування типів листів є їх адресат, звідси виділяються багатоадресатність та моноадресатність листування, тобто спрямованість ілокутивної сили останнього на об'єднану (професійно, соціально, за віком або гендером) групу людей або на одну особу.

Відповідно до тематики листів, розрізняються монотематичні та політематичні листи; екстравертні, спрямовані на висвітлення об'єктивних подій, та інтравертні, що передають почуття та емоції адресанта.

Аналізуючи лист, визначаючи його структурні та категоріальні особливості, їх мовну репрезентацію, пропонуючи класифікації типів листів, дослідники розглядають лист як результат взаємодії двох комунікантів у процесі їх спілкування в умовах опосередкованої комунікації [13; 14]. Дійсно, однією з найважливіших характеристик листа є його діалогічність, яка проявляється у його безпосередній спрямованості до адресата.

Незалежно від статусу комунікантів та особливостей листа, його основними категоріальними ознаками є антропоцентричність, модальність. Пор.: «лист антропоцентричний за своєю природою, оскільки виражає точку зору індивіда, який здійснює передачу смислу свого повідомлення іншій особі/особам» [3, 48]. Адресантом тексту листа завжди є людина, яка виступає як індивідуальність, реципієнт – також конкретна особистість або їх сукупність, як, наприклад, листи, адресовані сім'ї, колегам, партнерам – напр.: *My dear children... Dear friends...* тощо.

Як кожному тексту, листу притаманні категоріальні ознаки зв'язності та інформативності [17]. Іншими словами, лист – це завершений текст, який має всі ознаки останнього, з акцентом на категорії модальності: саме в особистому листі найяскравіше виявляються індивідуальні характеристики його автора. Тому не дивним є той факт, що низка досліджень мовної особистості проводиться саме на матеріалі епістолярного жанру, який уможливорює розгляд індивідуума не лише як носія певного світогляду (об'єктивованого відповідними мовними одиницями), а й як учасника комунікації, який діє відповідно до своєї мети, враховуючи чи не враховуючи правила і принципи спілкування [15; 16 та ін.].

Наведені міркування ще раз підтверджують, що лист є «особливо сприятливим для дослідження особистості у всьому багатстві її проявів» [2, 64] і посідає у вивченні історичної особистості найважливіше місце. Лист – це свідоцтво симультанності реакції автора на подію та її опис. Лист, за своєю жанровою специфікою, – найменш запланований та структурований з усіх «особистих» жанрів. Лист, надісланий до адресата, залишається (теоретично – назавжди) у його володінні, тобто виступає свідоцтвом (часто єдиним) істинного «Я» адресанта, незалежно від того, яке враження цей лист залишив у його безпосереднього отримувача і пізніших читачів-дослідників.

Отже, у даній статті лист визначається, передовсім, як жанровий різновид документальної літератури, як об'єктивне першоджерело знань про особистість на відповідних етапах її життя, про її світоглядні та ціннісні орієнтири. По-друге, лист розглядається як продукт взаємодії комунікантів у міжособистісному спілкуванні, у процесі якого виявляються як їхні цілі та принципи ведення спілкування, так і психологічні характеристики.

Основна маса приватної кореспонденції Вінстона Черчилля – це його листи до дружини. Вони охоплюють період з 1908-го по 1964-й рік та налічують за підрахунками доньки і одночасно укладача книги *'Speaking for themselves'* Мері Сомс, близько 1700 листів [ChC, xiii]. Їх основною особливістю є безпосередність і невимушеність: *'The most striking characteristic of this correspondence is its spontaneity and naturalness: these letters were written for each other's eyes alone, with no thought of a curious posterity looking over their shoulders'* (Найвиразнішою рисою цієї кореспонденції є її безпосередність і невимушеність: ці листи написані лише для двох людей без врахування цікавих нащадків, які заглядатимуть у ці листи)[там само, xiv]. Тривале листування (56 років) з одним адресатом дає змогу прослідкувати, як у листах відбиваються відповідні життєві періоди Черчилля, його емоції, почуття, ціннісні орієнтири тощо. Адже «особа автора проступає в листах подекуди виразніше і безпосередніше, ніж у його власній творчості...» [7, 18].

Приватне листування Черчилля з Клементиною представлене як ініціативними (звернення до дружини – 386 одиниць (59,4%), так і відповідними (відповідь на її звернення – 264 одиниці (40,6%) листами; в аналізованих уривках окреслюються як об'єктивні фактори (екстравертні листи – 479 одиниць (73,7%), так і внутрішні переживання Черчилля (інтровертні листи – 171 одиниця (26,3%); дружина не представлена як мовчазний співрозмовник, і всі листи – 650 одиниць (100,0%), належать до

діалогічного типу, що виражається у постійних зверненнях до неї, проханнях, наказах, полеміці з нею, питаннях до неї. Наприклад:

'Send me also a new Onoto pen. <...> Write me all about what you are doing and what plans you are making. <...> Do you realize what a very important person a Major is?' (ChC, 117); *'Will you now send me 2 bottles of my old brandy and a bottle of peach brandy'* (ChC, 119); *'Do please send your daily telegram'* (ChC, 249). Вищенаведені приклади містять дієслова наказового способу (*send, write*), клішовані ввічливі форми вираження прохання (*will you now send*), емфатичне *do* (*do please send*), тобто всі жанрові ознаки діалогічного листа.

Ще однією наскрізною рисою приватного листування Черчилля є політематичність усіх 650 листів. Притаманність саме цієї ознаки приватному листуванню відзначається й іншими дослідниками [14; 20]. Тематика листів Черчилля до дружини найрізноманітніша: від домашніх справ, будівництва, фінансів, погоди, дітей, перерахування поточних справ, планів на майбутнє до обговорення політичних подій, думки щодо своїх друзів та опонентів, а також висловлення власних почуттів. Ось, наприклад, тематика одного листа:

'We have just returned from the Zoo, where I took Diana and Sarah. <...> Yesterday I paid my weekly visit to Chartwell. <...> Baldwin achieved a most remarkable success on Friday. <...> We are all anxious about poor George Curson. <...> The work gets heavier every day. <...> Tender love my darling one. ...' (ChC, 290).

Як видно з вищенаведеного прикладу, Черчилль розпочинає свого листа з дітей (візит до зоопарку), далі мова йде про роботи у їх родинному маєтку Чартвел, ще далі – обговорення парламентських дебатів та роботи Черчилля на посаді міністра фінансів, потім висловлюються хвилювання щодо самопочуття його товариша, і закінчується лист зверненням до дружини та висловленнях своїх почуттів до неї. У листі обговорюється шість тем, кожна з яких розпочинається з абзацу. Такий політематизм свідчить не лише про близькість і довірливість суто сімейних стосунків кореспондентів, а й про їх інтелектуальну й політичну спільність.

Лист, як жанровий різновид документальної літератури, є найоб'єктивнішим джерелом знань про особистість, її психоемоційні характеристики і світогляд. Так, аналіз листів Черчилля до дружини уможливив їх поділ на два блоки: перший з них – це позитивно забарвлені, екстравертні листи; другий блок – листи негативно забарвлені, інтравертні. Кожний з вищезазначених блоків відповідає певним періодам життя Черчилля. Окрім того, протягом таких років, як 1917, 1932-1933, 1940, 1946, 1949, 1960, 1964 редактор видання особистих листів Черчилля Мері Сомс взагалі не зафіксувала обміну листами між подружжям, що пояснюється їх постійним перебуванням разом.

Листи позитивного забарвлення відносяться до таких років: 1908-1914, 1925-1930, 1943-1945, 1951-1953. Співвіднесення цих років з фактами біографії показує, що саме у ці роки Черчилль займався активною політичною

діяльністю, працював у складі уряду на різних посадах, в тому числі двічі очолював його, перебував у центрі світових подій двадцятого століття, багато подорожував тощо. Енергійність, як стрижнева риса особистості Черчилля, зазнавала свого прояву у найрізноманітнішій діяльності вищезазначених років, що, у свою чергу, відбивається у позитивній оцінці подій і вчинків у листах до дружини. На лексичному рівні це представлено прикметниками позитивної оцінки у нульовому та найвищому ступенях, а також у сполученні з прислівниками інтенсифікаторами *so, too, very*. Наприклад, *'fine day', 'jolly day', 'good day', 'good journey', 'good arrangement', 'all went well', 'work well', 'magnificent', 'splendid', 'delighted', 'delightful trip', 'fascinating art', 'beautiful voyage', 'interesting work', 'most impressive', 'best attended', 'most interesting and stimulating journey', 'the warmest manner', 'wonderfully good passage', 'perfectly appointed ship'* тощо. Особливого задоволення приносила Черчиллю робота на посаді першого лорда адміралтейства: *'The squadron of 4 ships all firing at once was **most impressive...**'* (ChC, 62); *'It is **vy satisfactory** to find **such signs of progress** in every brunch of the Naval air service'* (ChC, 79); *'My work here is **vy heavy and so interesting** that I cannot leave it'* (ChC, 102).

Подібного позитивізму і схвалення власних вчинків зазнає у його листах і робота на посаді міністра фінансів: *'I have had **tremendous battles** with the Yanks and have beaten them down inch by inch to a reasonable figure. <...> I think on the whole I have **succeeded**. Certainly I have had plenty of **compliments**'* (ChC, 288).

Але найбільше захоплення і задоволення приносили Черчиллю подорожі, знайомство з новими країнами та людьми: *'I have been **wonderfully received** in Canada. Never in my whole life have I been **welcomed with so much genuine interest and admiration** as throughout this vast country. All parties and classes have mingled in the welcome...'* (ChC, 341).

Негативним забарвленням позначені листи таких років: 1915-1916, 1922, 1935-1938, 1955. Все це також пов'язано з фактами біографії Черчилля. Так, у 1915, внаслідок провалу операції у протоці Дарданелли, Вінстон Черчилль позбувся міністерського портфеля. Парламентська опозиція звинуватила у всьому саме його, однодумці й друзі відвернулися від нього, він опинився в ізоляції. Як зазначала Клементина, *'The Dardanelles haunted him for the rest of his life. He always believed in it. When he left the Admiralty, he thought he was finished... I thought he would never get over the Dardanelles; I thought he would die of grief'* (ChC, 107). 17 липня 1915 року Черчилль навіть написав прощального листа до дружини: *'Meanwhile look forward, feel free, rejoice in Life, cherish the children, guard my memory. God bless you'* (ChC, 111).

1922 рік виявився складним для сім'ї Черчилля: Вінстон пережив утрату матері та доньки. Протягом 1935-1938 років Черчилль не входив до складу уряду, постійно його критикуючи за нерішучість, відсутність кроків щодо військово-морського укріплення Великої Британії, оскільки країна стояла на порозі війни. У 1955 році Черчилль, на численні умовляння сім'ї та друзів, залишив пост прем'єр-міністра, що для нього було непростим

рішенням. Отже, всі згадані роки позначалися тим, що Черчилль залишався осторонь суспільно-політичних подій, спрямовуючи свою енергію на малювання, творчість, домашнє господарство тощо. Листи цих років мають інтровертний характер, передаючи емоції і переживання адресанта. Негативне забарвлення в основному проявляється у характеристиці політичних опонентів Черчилля. На лексичному рівні це представлено прикметниками та іменниками негативної оцінки *'bad', 'odious', 'lamentable', 'wretched', 'incompetents', 'inefficient', 'sterile', 'procrastination', 'lazy', 'tactfulness', 'slothfulness', 'foolish', 'intriguers', 'weak and disloyal chief', 'distrust', 'faithless', 'crafty', 'friendless', 'old ruffian', 'as timid as a hare'* тощо.

Особлива критика у листах Черчилля спрямована на прем'єр-міністра Герберта Есквіта, який, на його переконання, всю відповідальність за провал операції у протоці Дарданелли поклав на Черчилля, тим самим зберігши собі пост голови уряду Великої Британії: *'That odious Asquith, and his pack of incompetents and intriguers ruin everything'* (ChC, 132); *'But Asquith will throw anyone to the wolves to keep himself in office...'* (ChC, 139); *'But I feel that my work with Asquith has come to an end. I have found him a weak and disloyal chief'* (ChC, 145).

Черчилль, незважаючи на плідну співпрацю з такими прем'єр-міністрами Великої Британії як Ллойд Джордж, Стенлі Болдуїн завжди їх критикував, якщо опинявся поза урядом: *'They are a really bad government in spite of their able members. <...> The wretched Ramsay [MacDonald] is almost a mental case – he'd be far better off in a Home'. Baldwin is crafty, patient and also amazingly lazy, sterile and inefficient where public business is concerned'* (ChC, 389); *'The P.M. was lamentable and is universally pronounced to have made the worst speech of his career'* (ChC, 258).

Неможливість проявити свою енергію в найулюбленішому занятті – політиці – спричиняла у Черчилля депресію, що на лексичному рівні марковано переважанням прикметника *'depressed'*: *'I continue to be depressed about the future. I really do not see how our poor island is going to earn its living when there are so many difficulties around us & so much ill-will and division at home'* (ChC, 545).

Підсумовуючи, зазначимо, що приватні листи Черчилля до дружини характеризуються діалогічністю та політематичністю; серед них представлені листи як ініціативні, так і відповідні, екстравертні та інтровертні. Специфіка листа як жанрового різновиду документальної літератури, як вже зазначалося, полягає в тому, що він є першоджерелом знань про особистість, яка знаходить у ньому свій безпосередній прояв. Аналіз листування, що відбувалося протягом 56 років уможливив виділення листів позитивного та негативного спрямування, які співвідносяться з відповідними фактами біографії Черчилля – активна політична діяльність, що дає можливість прояву його стрижневої особистісної риси (енергійності), проявляється у позитивних характеристиках цих періодів життя; неможливість активно займатися політикою, ізоляція від виру політичних подій проявляється у негативних характеристиках цих періодів життя, зокрема – у критиці опонентів, проявах стану депресії тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
2. Гиндин С.И. Биография в структуре писем и эпистолярного поведения / С.И. Гиндин // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 67-77.
3. Давыденко Т.Г. Письмо как малоформатный канонический текст: подходы к изучению / Т.Г. Давыденко // С любовью к языку. Сборник научных трудов. – М.- Воронеж: ИЯРАН, Воронеж. гос. ун-та, 2002. – С. 45-51.
4. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Сучасна українська літературна мова / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – К.: Вища школа, 1989. – 238 с.
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
6. Комарова С.И. Функционирование перифразы в эпистолярном стиле вт. п. XVIII века / С.И. Комарова: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – русский язык. Днепропетр. гос. ун-т. – Днепропетровск, 1990. – 17 с.
7. Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне: Роздуми про епістолярну творчість / М. Коцюбинська. – К.: Дух і література, 2001. – 300 с.
8. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-х – 50-х років ХХ століття / В.І. Кузьменко. – К., 1998. – 305 с.
9. Курило Л.М. Епістолярій Олеса Гончара і творча індивідуальність письменника / Л.М. Курило: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.01.01. – українська література. – К., 2006. – 17 с.
10. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учебник для студентов филологических специальностей / В.А. Кухаренко. – 3-е изд., испр. – Одесса: Латстар, 2002. – 202 с.
11. Ленець К. "Друже мій єдиний!.." (Початкова формула-звертання у листах Т.Шевченка) / К. Ленець // Урок української. – 2003. – №8-9. – С. 31-32.
12. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: Підручник / Мацько Л.І. та ін. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
13. Нижникова Л.В. Текстовые категории, присущие письму, и специфика их реализации / Л.В. Нижникова // IV Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови, присвячена пам'яті професора В.Л. Скалкіна: Збірник наукових праць. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 297-302.
14. Павлик Н.В. Специфіка епістолярного жанру як міжстильового явища / Н.В. Павлик // Лінгвістика: 36. наук. пр. – Луганськ: Вид-во ЛНПУ імені Т.Г. Шевченка «Альма-матер», 2005. – С. 241-248.
15. Парсамова В.Я. Языковая личность ученого (Ю. Лотмана) в эпистолярных текстах / В.Я. Парсамова: дис. ... канд. филол. наук: 10. 02.01. – русский язык. – Саратов, 2004. – 223 с.
16. Попова О.В. Языковая личность Ивана Грозного (на материале деловых посланий) / О.В. Попова: дис.... канд. филол. наук: 10.02.01. – русский язык. – Омск., 2004. – 177 с.
17. Потапенко Л.В. Антропоцентризм как коммуникативно ориентированная категория жанра письма / Л.В. Потапенко // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1990. – С. 46-53.
18. Сватко Ю.И. Онтология интерпретации / Ю.И. Сватко // Понимание как усмотрение и построение смыслов. Сб. научн. тр. – Тверь: ТГУ, 1996. – С. 83-95
19. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Фідкевич О.Л. Епістолярна проза А. Чехова та ідейно-художні пошуки письменника 80-х – 90-х рр. XIX – початку ХХ століть: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.01.02. – російська література. – К., 2006. – 18 с.
20. ChC – Speaking for Themselves: The Personal Letters of Winston and Clementine Churchill / Edited by their daughter Mary Soames. – London: Black Swan, 1999. – 702 p.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2013 р.